

Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskola, Budapest

Épített táj, nem-hely és köztér a kortárs fotográfiában

DLA értekezés tézisei

Szigethy Anna

2009

Témavezető : Tölg-Molnár Zoltán képzőművész, egyetemi tanár

Épített táj, nem-hely és köztér fogalma a kortárs fotográfiában

Az elmúlt ötven évben ugrásszerű változás következett be a nagyvárosok szerkezetében: az aktuális városi táj állandó mutációban van, változtatja határait, központjait és periferiáit, struktúrái modifikálódnak: a történelmi város összehúzódott, amelyet ugyanakkor az átjárók és átmeneti területek növekedése kísér. Marc Augé antropológus egy új terminológiát ajánl arra az új területre, amelyik a város és a természet közé esik: *nem-helynek* nevezi el. Ezek a területek a posztmodern város tipikus kereskedelmi vagy ipari zónái nem igazán a természet részei és nem is igazi városnegyedek; valahol a kettő között helyezkednek el konkrét és átvitt értelemben egyaránt, mint egyfajta átjáró, mint egy intermedialis hely.

A kortárs képzőművészek munkái természetesen inspirálódnak ezekből az új városi tájképekből; a sztenderdizált elővárosok, a végtelennek tűnő és zárt közlekedési folyosók gyakran tűnnek fel munkáikban. A tájkép-fotográfia radikálisan megváltozott, a művészeknek sürgősen válaszokat kell keresniük a dekonstruált posztmodern város új mitológiája által felvetett kérdésekre.

Mivel nem értjük az új ipari tájat, a kereskedelmi komplexumokat, a régi sémákat használjuk és nincs meg az összehasonlítási alapunk, a kritikai szótárunk, amivel leírnánk mai közvetlen környezetünket. Félelmet és értetlenséget érzünk ezzel a környezettel szemben. Egyebek között azért nem, mert olyan kifejezések segítségével igyekszünk megmagyarázni, amelyek nem vonatkoznak rá. Hozzá kellene szoknunk, elfogadni az aktuális épített tájat, a régi idilli tájkép nosztalgiája helyett. Egy új esztétikai szótárat kell írunk, amelyik megengedi megérteni és megszeretni jövőbeli városainkat.

Disszertációmban elemzem azoknak a kortárs képzőművészeknek a munkáit, akik különös érdeklődést mutatnak mai városi környezetünk változásai iránt: akik a nagyvárosok elővárosaiban elterülő ipari zónákban, kereskedelmi telepeken dolgoznak.

Felteszem a kérdést, hogy van-e lehetőség, hogy képesek vagyunk-e befolyásolni a környezetünkben végbement radikális változásokat, az új, nem-történelmi

városrészekben, amelyeket csakis a közlekedés és a kereskedelmi érdekek hívtak életre. Azt vizsgálom, hogy hogyan lehet ezeket az urbánus területeket prezentálni, milyen kritikai, esztétikai szótárt alkalmaznak a képzőművészek, fotográfusok, milyen vizuális ötleteket, változatokat ismerünk erre a kortárs művészetben.

A kérdés először is az, hogy hogyan lehet prezentálni a posztmodern várost, hogy mit kezdünk a városokat körülvevő csúnyasággal, reménytelenséggel és milyen szempontok szerint lehet vagy kell megörökíteni ezeket a területeket? Politikai, szociális, társadalmi kérdéseket feszegető kritikai éllel vagy megpróbálni idealizálni, provokálóan vagy egy elfogadóbb, békésebb gesztussal?

Ezek a helyek és nem-helyek mindenfajta politikai, identitásbeli és szimbolikus konfliktusokat hordoznak, amelyekre a művész reakciója lehet cinkos részvétel, rajongás, egy objektív, neutrális megörökítés vagy provokáló magatartás.

A legfőbb kérdés a mai épített tájjal kapcsolatban, hogy hogyan kellene megörökíteni. A régi külvárosok lebontását, az átmeneti zónák építését, az elővárosok növekedését követően a művészek a reprezentáció új módjait keresve először a tájkép-fotográfia és az utcai dokumentumfotó hagyományából inspirálódtak. Ma viszont a művészek reakciója rég túlmegy az egyszerű rögzítésen vagy a reprodukción; műveikkel beavatkoznak, elemeznek és kritizálnak. Képeket készítenek a városról – a szétszóródásáról, perifériáiról, töredékeiről, az elhagyatott helyekről; mindarról, amiben élünk. Megfigyelik, és kritikus éllel bemutatják a várost, olyannak, amilyen; eltűnése és változásai miatt lemondva a szentimentalizmusról vagy a nosztalgiáról.

Ezzel a térrel foglalkozva a művészeknek a következő kérdésekre kell keresnünk a válaszokat: hogyan kell bemutatni a csúnyaságot, a reménytelenséget, az állandó kényszert a helyváltoztatásra, az erre kiépült egyre nagyobb, átláthatatlanabb háttérpart, mint a zárt útrendszerek, repterek, áruházláncok? Amikor ráadásul ebben lakunk, mi kreáljuk és használjuk ezeket mindennap.

Az itt bemutatott művészek mindegyike ad egy választ, felmutat néhány lehetséges megoldást. A művészek ajánlatai, irányai különbözőek: képeket készítenek a város eltűnéséről, perifériáiról, elhagyatott helyeiről, ahogy előttük áll. Néhány fotós

megfigyeli, és olyannak mutatja a várost, amilyen; érzelmek nélkül rögzíti a változásait, eltűnéseket. Mások kritikus távolságot vesznek fel személyük és az eléjük táruló látvány között.

A fotós játszhat egy olyan szerepet, amelyben újfajta kiegyensúlyozást keres, kereshet egy formát a fenségességre az üres hely ikonográfiájában. Például Gabriel Basiliconak ez a stratégiája szemben a kihalt városrészekkel, ipari kikötőkkel: mindig fekete fehérben fotózva őket, egy visszafogott, tényszerű objektivitással. De akkor is, amikor az építészeti disszonanciákat fotózza, humánus tekintettel teszi, konstatálja egyszerűen, amiben élünk. Visszautasítja a kritikát, nem használ drámai vizuális effekteket ahhoz, hogy bemutassa a városi környezetet. Nem politikus a hozzáállása (akkor sem, amikor a Bejrút projekt résztvevőjeként a lerombolt, kihalt várost fotózta), inkább a szituáció konstatálása, a táj, a természet állapotának elegáns felmérése.

Axel Hütte német fotós, egy romantikus táj megörökítője ad bizonyos reményt, hogy át tudjuk változtatni az átmeneti sávokat, széppé tudjuk tenni őket. Jeff Wall kanadai művész képein a nem-helyek figurái nem is álmodnak arról, hogy élhetnének egy komfortos helyen is. Átmeneti passzázsban élnek – fizikai és morális értelemben egyaránt, egy *no man's land*-ban, a társadalom és a város peremén. Wall nem ad a legkevesebb reményt sem, ezek a helyek átmenetinek épültek, azok is maradnak.

Gabriel Orozco vagy Francis Alys akceptálják a nagyvárost, és mint átláthatatlan dzsungelt mutatják be, amelyet többé nem lehet megérteni, legfeljebb túlélni, az embernek (művésznak) pedig annyi joga van, hogy kis gesztusokat tegyen, beavatkozásokat, amelyek ideiglenesek, mint maga az állandóan változó városszerkezet.

Az olaszországi elhagyott plázsokat bemutató munkámban ezek a nem-helyek ideiglenesek: nyáron az üres tengerpart visszanyeri identitását, funkcióját: megérkezik a nyaralók tömegei, újra kinyitnak az éttermek. Azaz képeimen a beazonosítható és átmeneti helyek minden évben és évszakban felcserélődnek, mint egy örök rítus, messze Jeff Wall realista és reménytelen víziójától.

Az ideiglenesség, időbeliség fogalma az urbánus környezet kapcsán kulcsfontosságú kérdésfelvetésben. Ezekben a nem-helyekben a jelen nem létezik, csak a jövő az, ami kézzelfogható, mivel itt egy átmeneti állapotban, térben vagyunk, ideiglenesen. Amikor ezekben a zónákban cirkulálunk, néha időn és téren kívülnek érezzük magunkat; nem nézzük, ami körülvesz bennünket, csak arra gondolunk, ahová megyünk, ami majd utána következik, ahová megérkezünk – mintha a jelen elveszítené jelentőségét.

A történelmi hely ellentétéképpen, amelynek viszonya van az időhöz és környezetéhez, a nem-helynek nincsen. A nem-hely elveszítette identitását (vagy nem is volt neki), karakterét; tökéletesen reprodukálható és vég nélkül sztenderdizált. A nem-hely nem definiálható igazi térként; és az embernek, aki áthalad rajta, nem ugyanolyan a viszonya a térrel és az idővel, mint a hagyományos városi terekben. Egyrészt, mert nem áll meg, nem időz ezeken a helyeken, nem köti ide semmi, itt csak a jövő létezik, amikor majd elhagyja a zónát. Másrészt, mert a távolság és valós helyek nem-érzékelésével, a földrajzi tájékozódás elvesztésével, a csak táblákkal, számokkal, jelzésekkel való kommunikációval, sztenderdizált negyedekkel a tér elveszíti a jelentőségét.

Az itt prezentált művészek látszólag egyetértésben dolgoznak Alain Roger tájépitésszel, aki arra a kérdésre, miszerint mit lehet kezdeni ezekkel az újfajta terekkel, azt válaszolja, hogy meg kell próbálni megérteni és elfogadni az új környezetünket. Ezeknek a fotósoknak a munkáiban a nem-helyekről és külvárosokról nem találni nosztalgiát az ártatlan természet iránt; hanem az elfogadást és az aktuális helyzet analízisét, egy pontos látteleletet.

Mindenhol jele van egy kritikai reflexiónak; esztétikáról, szépről és csúnyáról beszélnek – vehemenciájuknak megfelelően provokatívabb vagy békésebb szellemben. A legironikusabb fotók alkotója, Jeff Wall ugyanakkor képei kapcsán ugyanúgy valamilyen jobbító szándékról, észrevett szépségről beszél, mint az idealizált tájképek fotósai.

Mindegyik bemutatott kép egy keményebb, békésebb vagy optimista válasz a táj átalakításának problematikájára. A néző nem kerülheti el ezt a városi tájat, mindennap itt halad át. A művészek azt sugallják, hogy meg kell értenie, el kell fogadnia, hogy képes legyen átalakítani és javítani rajta.